

Захарченко Алла Миколаївна

Реконфігурація регіональних альянсів на Близькому та Середньому Сході після «Арабської весни»

УДК 327.52

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-1.23>

Захарченко Алла Миколаївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2,
Одеса, Україна

Основною метою цієї статті є аналіз сучасної реконфігурації близькосхідних альянсів. Аналізуються основні зміни у тенденціях регіонального співробітництва як між державами, так і між державами та недержавними акторами, а також їхній вплив на безпеку регіону. В основу дослідження покладений метод системного аналізу. Він дозволяє дослідити процес формування сучасних близькосхідних альянсів на локальному, регіональному та глобальному рівнях. Взаємодія між основними центрами сили осмислюється в рамках парадигми політичного реалізму.

З'ясовано, що в умовах трансформації глобального та регіонального порядку традиційні моделі розстановки сил на Близькому Сході поступилися місцем новим видам взаємодії та різним формам ситуативної співпраці. Децентралізація низки арабських країн, відсутність домінуючого регіонального актора та поступове самоусунення Вашингтону від близькосхідних справ на тлі посилення позицій Росії та Китаю, призвели до більшої автономії регіональних суб'єктів та утворення так званих «гнучких альянсів».

В основі сучасного балансу сил на Близькому Сході полягають одразу дві вісі протистояння – сунітсько-шиїтська та внутрішньосунітська, яка за силою протиріч не поступається першій. На цій основі сформувався багатополарний регіональний баланс сил, що включає три альтернативні альянси – шиїтський, прагматичний сунітський та радикальний сунітський. Взаємодія між цими блоками у формі дипломатичної боротьби, відкритого протистояння або балансування пояснює більшість політичних та стратегічних процесів у регіоні.

З трьох альянсів, шиїтський блок – найбільш згуртований та потужний. На відміну від шиїтської вісі, між членами сунітських таборів існують серйозні розбіжності. Ці країни утворюють ситуативні союзи задля досягнення конкретних політичних завдань, залежно від контексту та інтересів окремих держав. Нестабільний характер альянсів сприяє тому, що Близький та Середній Схід стає все більш непередбачуваним регіоном.

Ключові слова: Близький Схід, альянс, баланс сил, сунізм, шиїзм.

Вступ. Регіон Близького та Середнього Сходу, що включає арабські й неарабські держави, являє собою важливий компонент системи сучасних міжнародних відносин та світової економіки. Цей регіон традиційно відрізняється високим рівнем конфліктогенності. Тут не існує абсолютно ізольованих, суцільно національних проблем: виникнув в одному куточку регіону, вони часто, в більш загостреному вигляді, відтворюються в інших місцях.

Глобальний характер, масштабність, тривалість, широка залученість різних політичних сил та негативні наслідки для регіональної й міжнародної безпеки – ось відмінні характеристики конфліктних ситуацій в регіоні. Це призводить до спроб близькосхідних акторів так переформатувати регіональну взаємодію, щоб максимально ефективно протистояти традиційним та новим викликам безпеки.

Мета та завдання. Основною метою цієї статті є аналіз реконфігурації регіональних альянсів на Близькому та Середньому Сході після «Арабської весни». Ця мета реалізується шляхом вирішення наступних наукових завдань: виявити причини, що призвели до зміни балансу сил в регіоні впродовж останнього десятиліття; визначити основні вузли протиріч та лінії розломів, навколо яких структуруються регіональні блоки; проаналізувати існуючі в регіоні альянси, виявити їхні особливості, сильні та слабкі

сторони; дати прогноз щодо перспектив подальшої трансформації регіонального балансу сил.

Методи дослідження. В основу даного дослідження покладений метод системного аналізу. Він дозволяє дослідити процес формування сучасних близькосхідних альянсів на локальному (політика окремих країн регіону, а також недержавних суб'єктів); регіональному (боротьба за лідерство; основні вузли протиріч та система противаг) та глобальному (вплив провідних позарегіональних акторів) рівнях системи. Взаємодія між центрами сили осмислюється в рамках парадигми політичного реалізму та теорії балансу сил. Підтримання рівноваги розглядається як спосіб збереження миру при максимально можливому задоволенні інтересів кожної із сторін, а баланс сил як запобігання появі гегемону шляхом створення врівноважених союзів та альянсів. Також був використаний метод кейс-стаді, що дозволив проаналізувати протистояння між регіональними блоками на прикладах конкретних конфліктів – сирийському, еменському та лівійському.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Часто близькосхідну систему регіональних відносин розглядають крізь призму сунітсько-шиїтського протистояння, де Саудівська Аравія та Іран очолюють відповідні

протиборчі сторони. Проте сучасна система регіональних противаг є набагато складнішою. Її важливим елементом є протиріччя та конкуренція всередині сунітського табору. Наукова новизна цього дослідження полягає у спробі виявлення закономірностей вибудовування сучасних альянсів на Близькому та Середньому Сході з акцентом на особливостях взаємодії між сунітськими центрами сили, що досі не набуло достатнього висвітлення як в зарубіжній, так у вітчизняній історіографії.

Трансформація регіонального порядку, а також зовнішня політика країн, що претендують на регіональне лідерство, були висвітлені в роботах західних та близькосхідних дослідників, серед яких: співробітники ізраїльського Інституту досліджень національної безпеки (INSS) Й. Гузанські та Г. Лінденштраусс [7]; старший науковий співробітник Фонду Маршала К. Кауш [10]; Дж. Красна та Г. Меладзе з Центру Моше Даяна Тель-Авівського університету [11]; Дж. Джабур та К.К. Ульріхсен з Арабського Центру в Вашингтоні [8; 15]; професор Близькосхідного технічного університету Анкари М.Б. Алтунішик [1]; Х. Фріш з Центру стратегічних досліджень Бегіна-Садата [5]; Е.С. Леча з Барселонського центру міжнародних відносин (CIDOB) [12]; старший науковий співробітник Інституту Брукінґса О. Таспінар [14]; А. Фатолла-Неджад з Белферовського Центру науки та міжнародних відносин [4]; співробітник Арабського центру політичних досліджень (Доха) М. Калабан [9]; професор Міжнародного університету Рабату М. Чтату [3]; співробітник Європейської ради з міжнародних відносин Т. Мегерісі [13].

Результати дослідження. Традиційно на Близькому Сході спеціальні та інші форми неформального співробітництва завжди були більш потужними, ніж формальні, інституціоналізовані форми. Це пояснюється тим, що в регіоні бракує спільних цінностей, політичних структур та ефективних регіональних організацій, які б забезпечували довіру, взаєморозуміння та співпрацю, а також були б спроможні долати конфлікти та кризові ситуації, принаймні, у межах арабської спільноти.

Регіональні об'єднання, що вивчаються у цій статті, не підпадають під класичне визначення альянсу, як союзу між державами задля досягнення спільних цілей в конкретних обставинах [16]. Під альянсом (або блоком) тут мається на увазі неформальне об'єднання країн, а також країн та недержавних суб'єктів, що мають спільні безпекові інтереси. Альянси розглядаються у якості центрів сили, розподіл впливу між якими утворює регіональний баланс сил.

У новітній історії Близького та Середнього Сходу можна виділити декілька етапів еволюції регіонального балансу. У часи «холодної війни» тут домінували чотири системи противаг: між США та СРСР; між арабськими країнами, що сповід-

ували ідеологію панарабізму, та арабськими консервативними режимами, переважно монархічними (так звана «Арабська холодна війна»); між арабськими державами та Іраном (з 1979 р.); між Ізраїлем та арабськими країнами [10].

Після розпаду СРСР, регіональні політичні еліти, що звикли до умов двополюсного світу і навіть навчилися отримувати від нього переваги, були змушені пристосуватися до нових геополітичних реалій. Сполучені Штати перетворилися на єдину наддержаву, і продовж наступних 25 років близькосхідна регіональна система була американоцентричною. Це призвело до утворення регіональної вісі у складі Єгипту, Ізраїлю, Йорданії, Туреччини, КСА та інших арабських монархій, які співпрацювали зі США у стримуванні Іраку (до 2003 р.) та Ірану.

Початком сучасного етапу формування регіонального балансу сил стали події «Арабської весни» 2011 року, внаслідок яких відбулися фундаментальні зміни близькосхідного політичного ландшафту. По-перше, виникли нові центри сили неарабського походження, що мають досить потужний ресурс (економічний, військово-політичний та ін.) для проведення активної зовнішньої політики у регіоні та за його межами. На зміну арабській ексклюзивній системі прийшов інший порядок, де на перший план вийшли такі держави, як Іран, Туреччина та Ізраїль.

По-друге, революційні події 2011 року призвели до дестабілізації низки арабських країн (Сирія, Лівія, Ємен), де ситуація згодом переросла у затяжні громадянські війни. В регіоні утворився так званий «вакуум сили», в результаті якого значно посилилась діяльність радикальних ісламістських рухів та недержавних акторів. Останні стали грати надзвичайно важливу роль у формуванні регіональних альянсів [5].

По-третє, важливою особливістю сучасної близькосхідної системи відносин стала відсутність в ній домінуючого регіонального актора, який суттєво переважав би інших у своїх можливостях і був би визнаний рештою у якості лідера. Сьогодні можна виділити принаймні шість впливових країн (Іран, Туреччина, КСА, Катар, Ізраїль та Єгипет), які розглядають один одного як супротивників, друзів або потенційних союзників у регіональному балансі сил. Постійна конкуренція між цими державами не дає жодній з них перетворитися на регіонального гегемона [11].

Нарешті, відбулися суттєві зміни на зовнішньому рівні близькосхідної регіональної системи. Американське домінування в регіоні тривало менше чверті століття. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів, небажання втручатися в конфлікти, що не загрожують життєво важливим американським інтересам, а також проблеми внутрішньополітичної стабільності на фоні пандемії коронавірусу, призвели до поступового самоусунення

Вашингтону від близькосхідних справ. На цьому тлі в регіоні відбувається послідовне посилення альтернативних зовнішніх акторів – Росії та Китаю. В таких умовах держави регіону були змушені провести перерозподіл сил з метою встановлення нового регіонального порядку, який би діяв вже без активної участі в ньому США.

Усе вищевикладене призвело до поширення на Близькому Сході так званих «гнучких альянсів». Вони ґрунтуються не на спільній ідентичності або масштабному проєкті, а на спільній загрозі. Часто ці союзи є тимчасовими, спрямованими на вирішення конкретної проблеми. Члени таких альянсів залучені до різних регіональних конфліктів, але не всі вони задіяні однаково або не задіяні взагалі. Вони чутливо реагують на зміни у навколишньому середовищі та пристосовуються до нового політичного ландшафту. Суперництво між ними також стає гнучким. Традиційно ворожі актори можуть тимчасово об'єднатися навколо конкретної загрози, не визнаючи один одного союзниками. Політичні маневри, зміна орієнтирів і союзників, несподівані альянси та їхні раптові розколи стають щоденною реальністю в регіоні [12].

В основі сучасної структури відносин на Близькому та Середньому Сході полягають одразу дві вісі протистояння: сунітсько-шиїтська, що є традиційною для регіону, та внутрішньосунітська, яка є відносно новим явищем.

Перша вісь – сунітсько-шиїтська – полягає у 40-річній боротьбі консервативних держав регіону (Саудівської Аравії, ОАЕ, Єгипту, Марокко, Йорданії та ін.) проти так званої «осі опору» на чолі з Іраном (що включає режим Б. Асада, «Хизбаллу», еменських хуситів та шиїтських проксі в Іраку). Це протистояння можна розглядати як через релігійну призму, так і через призму балансу сил в рамках класичного реалізму. Не заперечуючи важливість багатовікового сунітсько-шиїтського протистояння (де КСА очолює сунітську мусульманську умму, а Іран – шиїтську), слід зазначити, що релігійний фактор скоріше використовується вищезазначеними країнами як інструмент для реалізації політичних завдань, а саме, мобілізації населення навколо своїх режимів, а також досягнення регіонального домінування [14].

Протистояння між шиїтським та сунітським блоками різко загострилося після «Арабської весни» і зараз простежується майже у всіх регіональних конфліктах та зонах нестабільності, зокрема у Сирії, Ємені, Лівані та Іраку. Сунітський блок на чолі з Саудівською Аравією та ОАЕ намагається підірвати регіональні досягнення Ірану, повернувши, так би мовити, «джина в пляшку». Іран, зі свого боку, намагається зміцнити свій вплив в регіоні, закріпивши сучасний статус-кво [6]. Він також прагне стримувати Саудівську Аравію, яка теж активно просувається до регіонального лідерства,

особливо після приходу до влади короля Салмана та принца Мухаммеда.

Яскравим прикладом саудівсько-іранського протистояння є громадянська війна в Ємені. Ер-Ріяд побоюється, що іранці зможуть перенести конфлікт на територію самого Королівства, де проживає значна шиїтська меншість. Таким чином, Тегеран виступає тут не просто конкурентом за регіональну гегемонію, але є екзистенційною загрозою для КСА. У Ємені саудівці та іранці зайняли протилежні сторони, але ступінь їхньої залученості є різною. Так, іранці фінансують та озброюють своїх проксі – хуситів. Саудівці ж втрутилися у конфлікт безпосередньо на полі бою, очоливши у 2015 р. антихуситську військову операцію «Буря рішучості» [4].

Іншою віссю регіонального протистояння є розкол всередині самого сунітського табору. Він бере початок у революційних подіях 2011 р., коли консервативні арабські монархії на чолі з КСА та ОАЕ об'єдналися проти хвилі народних повстань. Ця контрреволюційна вісь здійснила своє перше військове втручання в березні 2011 р., коли Саудівська Аравія допомогла придушити повстання в Бахрейн. Згодом, вони зосередили зусилля на боротьбі проти «Братів-мусульман» і тих сунітських держав, які підтримували цю організацію – Катар та Туреччини. Єгипетські «Брати-мусульмани» на чолі з М. Мурсі, що прийшли до влади в Єгипті в червні 2012 р., отримали потужну підтримку з боку цих двох країн. Але вже через рік вони втратили владу в результаті військового перевороту на чолі з А.Ф. Ас-Сісі, якого підтримали арабійські монархії [8].

Згодом, КСА та ОАЕ з одного боку, і Катар та Туреччина з іншого, почали боротьбу за поширення свого впливу, підтримуючи місцевих проксі в усьому сунітському світі, зокрема, в Лівії, Сирії, Судані, Чаді та інших країнах. Бойкот Катару з боку «Арабського квартету» (КСА, ОАЕ, Єгипет та Бахрейн), що тривав з 2017 по 2021 рр., ще більше поглибив розкол в сунітському таборі та посилив союз Дохи та Анкари [7].

На основі досліджених вище ліній розлому на сучасному Близькому та Середньому Сході сформувалися три альтернативні альянси, які послідовно просувають свої інтереси.

Перший альянс, так звана «шиїтська вісь», включає Іран та режим Б. Асада в Сирії, а також іранські проксі в Іраку («Хашд аш-Шаабі»), Лівані («Хизбалла»), Ємені (хусити) та Секторі Газа («Палестинський ісламський джихад»). Особливість цього альянсу полягає у тому, що до нього входять тільки дві країни, а решта учасників – недержавні актори. Незважаючи на це, «шиїтська вісь» є найбільш згуртованим та потужним альянсом із трьох, про які йде мова у цій статті.

Щодо лідеру цього блоку, Ірану, то ця неарабська країна певний час перебувала на периферії регіональних політичних процесів. Ситуація докорінно змінилася після Ісламської революції 1979 г. в Ірані, яка стала однією з визначальних регіональних подій і є ключем для розуміння сучасного регіонального балансу сил. Повалення Сполученими Штатами режиму С. Хусейна в Іраку у 2003 р. сприяло розширенню регіонального впливу Тегерану, що надалі було посилено подіями «Арабської весни».

Регіональна стратегія Ірану спрямована на реалізацію декількох ключових завдань. По-перше, він прагне до «абсолютної безпеки», а саме, здатності перешкоджати тому, що він вважає неминучою загрозою з боку ворожих зовнішніх суб'єктів. Задля цього була розроблена концепція «мережі безпеки», яка поєднує іранські державні потужності із недержавними (переважно шиїтськими) проксі в регіоні. Тегеран використовує союзників, таких як «Хизбалла», хусити та шиїтські збройні угруповання у низці країн регіону для стримування своїх ворогів, а свою ракетну та ядерну програми – як другий рівень стримування [11].

По-друге, Іран прагне досягти домінуючого статусу в регіональному балансі сил. Він вважає себе беззаперечним центром сили в регіоні Перської затоки, виходячи зі свого геостратегічного положення (з найдовшою береговою лінією), територіальних розмірів, кількості населення та відкидає будь-який регіональний порядок, який має на меті його ізоляцію.

По-третє, Іран сприймає Ізраїль як нелегітимне утворення і свого геостратегічного антагоніста. Тому Тегеран активно вдосконалює засоби для стримування Тель-Авіва, зокрема, надає значну фінансову та військову допомогу його ворогам – ХАМАСу та «Палестинському ісламському джихаду».

Особливе місце в системі іранських стратегічних координат посідає Сирія, оскільки режим Б. Асада є найстарішим і найближчим союзником Ірану, що робить його виживання основним інтересом національної безпеки Тегерана, а також надає доступ до ізраїльської території.

Продовж останніх десяти років Іран досягнув значних успіхів у практичній реалізації вищезазначеної стратегії. Він фактично врятував режим Б. Асада від падіння; зміцнив відносини з Туреччиною та Катаром, вносячи таким чином розкол у сунітський табір; за допомогою хуситів підтримує джерело нестабільності в безпосередній географічній близькості до свого головного супротивника – Саудівської Аравії. Він також значно сприяв стримуванню американського впливу в регіоні, побудувавши взаємовигідні відносини з Росією (які в Сирії майже досягли рівня військового альянсу) та Китаєм [6].

Другий регіональний альянс – це блок сунітських прагматичних країн, або «блок стабільності», основною метою якого є стримування Ірану. До нього входять Єгипет, Йорданія,

Марокко, Саудівська Аравія, ОАЕ та інші арабські монархії (за виключенням Катару). З огляду на збіг стратегічних інтересів у 2020 р. до них приєднався Ізраїль. Цей альянс, враховуючи різноманітність його членів, є найбільш суперечливим та нестабільним.

Неофіційний лідер блоку, Саудівська Аравія, є великою і заможною країною, але до 2011 р. вона не мала суттєвої ролі у сфері близькосхідної безпеки. КСА здійснювало свій вплив в основному за допомогою економічних та ідеологічно-релігійних засобів, а також спиралося на стратегічні відносини зі Сполученими Штатами.

Ослаблення традиційних для Арабського світу полюсів сили – Єгипту, Сирії та Іраку, що відбулося в останні десятиліття, відкрило простір для реалізації регіональних амбіцій Королівства. Його стратегічним завданням стало стримування Ірану та ісламістських угруповань, насамперед, «Братів-мусульман». Зміни в політиці Ер-Ріяду були продиктовані як низкою об'єктивних обставин, так і піднесенням принца Мухаммеда ібн Салмана, який бажав вийти за традиційні консервативні рамки саудівської зовнішньої політики. Принц Мухаммед почав проводити активну наступальну політику, насамперед, в Ємені, а також у Сирії та Лівані [15].

Втім, значних успіхів на цьому шляху досягнути не вдалось. Військова кампанія в Ємені не завершилася перемогою над хуситами, викликала міжнародне засудження і підкреслила розбіжності між Ер-Ріядом та Абу-Дабі у підходах до Ірану. Підтримка опозиції в Сирії не призвела до усунення від влади Б. Асада. Бойкот Катару не змусив Доху змінити свою політику, а, навпаки, ще більше наблизив її до Туреччини та Ірану. Спроба в листопаді 2017 року змінити політичний ландшафт Лівану шляхом усунення прем'єр-міністра С. Харірі також не увінчалася успіхом [9].

Приклад КСА доводить, що економічний важіль не завжди є визначальним. Так, фінансова допомога виявилася корисною для підтримки дружніх режимів, наприклад, уряду А.Ф. Ас-Сісі в Єгипті. Але, на відміну від Тегерану, Ер-Ріяду не вистачає недержавних акторів та проксі, які б ефективно підтримували його інтереси в регіоні.

Крім цього, всередині прагматичного сунітського блоку існують серйозні протиріччя. Окрім КСА, найменше три країни – ОАЕ, Єгипет та Ізраїль – є достатньо впливовими та мають власні інтереси в регіоні, що зумовлює нестабільний, ситуативний характер цього альянсу.

Так, потужності Об'єднаних Арабських Еміратів не можуть порівнятися із саудівськими, але назвати Абу-Дабі молодшим партнером теж не можна. Продовж останніх десяти років Емірати значно посилити свій вплив. ОАЕ зберігають свою автономність та визначають власні пріоритети. Зокрема, у 2016 р. вони зменшили свою участь в операції

проти хуситів, адже ця проблема не становить для них таку загрозу, як для КСА. Підхід ОАЕ до Ірану теж відрізняється від саудівського. Він має більше нюансів, адже Емірати є більш вразливими перед Тегераном як у фізичному плані (географічна наближеність), так і економічному. Більше того, в самих ОАЕ існують розбіжності щодо іранського питання між Дубаем та Абу-Дабі [2].

Це саме стосується Єгипту, який прагне зберегти певний простір для маневру. Каїр визначає позицію щодо кожного конкретного кейсу, виходячи із власних національних інтересів, а не інтересів сунітського блоку. Це пов'язано з тим, що основною загрозою сучасний єгипетський режим вважає не Іран, а «Братів-мусульман» та інші ісламістські групи.

Нарешті, найбільш цікавим учасником цього альянсу є Ізраїль, який як в економічному, так і у військовому плані є однією з провідних держав регіону. Тель-Авів також має тісні стосунки з двома основними позарегіональними акторами – Сполученими Штатами та Росією. Втім, донедавна, з огляду на багаторічний арабо-ізраїльський конфлікт, його здатність відкрито брати участь у регіональних альянсах була обмеженою. Ситуація кардинально змінилась у 2020 р., коли одразу чотири арабські країни (ОАЕ, Бахрейн, Марокко і Судан) нормалізували з ним відносини, підписавши так звані «Авраамські угоди». Потужним фактором зближення позицій Ізраїлю та прагматичних сунітських режимів стала взаємна зацікавленість у стримуванні Ірану, боротьба проти «Братів-мусульман» (включаючи ХАМАС) та посилення впливу країн, що їх підтримують – Туреччини та Катару [3]. «Авраамські угоди» засвідчили той факт, що арабо-ізраїльський конфлікт в цілому та палестинська проблема зокрема, перестали бути системоутворюючим елементом регіональної системи відносин.

Нарешті, **третій – радикальний сунітський альянс** – представлений Туреччиною, Катаром, «Братами-мусульманами» та ХАМАСом.

Учасників цього альянсу об'єднала підтримка ісламістської ідеології, що сповідують «Брати-мусульмани». Це кардинальним чином відрізняє їх від прагматичних сунітських режимів, які розглядають «Братів» як загрозу своїй внутрішній стабільності та регіональній безпеці. Ці два табори також відрізняє ставлення до Ірану. Катар і Туреччина завжди мали важливі економічні відносини з Тегераном, які вони намагаються зберегти, тоді як Саудівська Аравія розглядає Іран як загрозу номер один. Внутрішньосунітське суперництво грає визначальну роль у розумінні лівійського конфлікту. Туреччина та Катар донедавна підтримували тут міжнародно визнаний уряд у Тріполі (серед членів якого були «Брати-мусульмани»), а Єгипет, ОАЕ та КСА підтримували Лівійську національну армію Х. Хафтара [13]. Також, Анкара та Доха проводять

послідовну антиізраїльську політику, підтримуючи палестинський ХАМАС.

Провідний актор цього боку, Туреччина, є неарабською мусульманською державою, яка після початку «Арабської весни» значно активізувала свою політику на Близькому Сході. Перехід до авторитарного правління президента Р.Т. Ердогана, його прагнення до амбіційної, ревізіоністської зовнішньої політики підірвали відносини Анкари з її колишніми союзниками – Саудівською Аравією, Єгиптом, Ізраїлем та США.

Після 2011 р. Туреччина позиціонувала себе як модель для розвитку постреволюційних арабських країн. Цьому сприяли початкові успіхи «Братів-мусульман» в Єгипті, «Ан-Нахди» в Тунісі та ісламістів в Лівії. Однак триумф популістських ісламістських партій в регіоні був недовгим. Його відтіснили громадянські війни та підйом радикальних рухів, таких як «Ісламська держава». Також, поява курдських автономних утворень уздовж південних кордонів Туреччини утворила загрозу її внутрішній безпеці та територіальній цілісності [11].

Вищевикладені фактори, на фоні гострої економічної кризи, спонукають Анкару до переоцінки своєї провокативної стратегії та пошуку виходу із дипломатичної ізоляції. Цю тенденцію підтвердили події 2021 року, коли Туреччина виявила зацікавленість у покращенні відносин з ОАЕ, Єгиптом, Саудівською Аравією та Ізраїлем [1].

Висновки та прогнози. Таким чином, в основі сучасного балансу сил на Близькому та Середньому Сході полягають одразу дві вісі протистояння – сунітсько-шиїтська та внутрішньосунітська, яка за силою протиріч наразі не поступається першій. На цій основі сформувався багатополарний регіональний баланс сил, що включає три альтернативні альянси – шиїтський, прагматичний сунітський та радикальний сунітський – які намагаються утворити такий регіональний порядок, який би максимально відповідав їхнім інтересам. Інші близькосхідні держави та недержавні суб'єкти розглядаються ними як клієнти, проксі чи об'єкти для просування впливу. Це суперництво поширюється на всі основні регіональні конфлікти, зокрема, в Сирії, Ємені та Лівії, що значно ускладнює перспективи їхнього врегулювання.

Найбільш стабільним та згуртованим із трьох є шиїтський альянс. Щодо сунітських блоків, то вони є більш гнучкими та ситуативними. Їхні учасники намагаються зберегти свою автономію та простір для маневру, а також діють в залежності від конкретних обставин.

Прогнозування в такому нестабільному регіоні як Близький Схід є вкрай складним завданням. Втім, з великим ступенем ймовірності можна припустити, що традиційна вісь сунітсько-шиїтського протистояння в регіоні залишиться актуальною, так само як й ізраїльсько-іранське протистояння.

Дестабілізуюча роль Тегерану в регіоні, разом із його ядерною програмою, залишатиметься потужним фактором для консолідації антиіранського блоку. Щодо відносин між сунітськими таборами, тут можуть відбутися певні зрушення у бік нормалізації. Це підтверджує як припинення бойкоту Катару з боку прагматичних сунітських режимів, так і спроби Туреччини нормалізувати відносини з ними, а також з Ізраїлем. Втім, майбутнє покаже, чи було це прагнення до розрядки засновано на реальній зміні стратегії, або було простим бажанням взяти «тайм-аут».

Не менш важливий вплив на регіональну ситуацію матимуть відносини у трикутнику США – Росія – Китай. Особливого значення у цьому контексті набуває зміна глобальної системи безпеки внаслідок війни РФ в Україні. Міжнародна ізоляція Росії та її наслідки можуть безпосереднім чином вплинути на динаміку регіональних процесів. Близькосхідні країни матимуть пристосовуватись до нового міжнародного порядку, що може привести до чергового переформатування регіонального балансу сил.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Altunışık, M. B. (2021). The New Wave of Normalization in Turkey's Middle East Foreign Policy. The Middle East Institute. URL: <https://www.mei.edu/publications/new-wave-normalization-turkeys-middle-east-foreign-policy>
2. Barhouma, M. (2022). The Reshaping of UAE Foreign Policy and Geopolitical Strategy. Carnegie Endowment. January 4. URL: <https://carnegieendowment.org/sada/86130>
3. Chtatou, M. (2022). Abraham Accords: Romancing a New Middle East. Eurasia Review. February 20. URL: <https://www.eurasiareview.com/26012022-abraham-accords-romancing-a-new-middle-east-analysis/>
4. Fathollah-Nejad, A. (2017). The Iranian–Saudi Hegemonic Rivalry. Belfer Center. October 25. URL: <https://www.belfercenter.org/publication/iranian-saudi-hegemonic-rivalry>
5. Frisch, H. (2021). Rethinking the «Arab Spring». Winners and Losers. Middle East Quarterly. Vol. 28, No 3. URL: <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/62397.pdf>
6. Gause, F.G. (2022). The Price of Order. Settling for Less in the Middle East. Foreign Affairs. Vol. 101, No 2. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2022-02-22/price-order>
7. Guzansky, Y., Lindenstrauss, G. (2020). A Dysfunctional Family: Disagreements and Clashes in the Sunni World. INSS Insight. No 1330. URL: <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/06/no.-1330-1.pdf>
8. Jabbour, J. (2022). After Parting Ways: The Coming Frosty Entente in Saudi-Turkish Relations. Arab Center Washington D.C. Policy Analysis. February 2. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/after-parting-ways-the-coming-frosty-entente-in-saudi-turkish-relations/>
9. Kaban, M. (2018). Why Saudi Arabia's Foreign Policy is Failing? Al-Jazeera. November 21. URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2018/11/21/why-saudi-arabias-foreign-policy-is-failing>

10. Kausch, K. (2020). Debating Middle Eastern Alliance. The KAS Regional Program Political Dialogue South Mediterranean Conference Report. URL: https://www.kas.de/documents/282499/282548/MDS_Conference+Paper_Debating+Middle+Eastern+Alliances.pdf

11. Krasna, J., Meladze, G. (2021). The «Fore plus One»: the Changing Power Politics of the Middle East. The Moshe Dayan Center Occasional Paper. URL: <https://dayan.org/content/four-plus-one-changing-power-politics-middle-east>

12. Lecha, E.C. (2017). Liquid Alliances in the Middle East. Barcelona Center for International Affairs Report. No 169. URL: https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionales/n1_169/liquid_alliances_in_the_middle_east

13. Megerisi, T. (2020). Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War. *The Africa Center for Strategic Studies Security Brief. No 37.* URL: <https://africacenter.org/publication/geostrategic-dimensions-libya-civil-war/#author>

14. Taspınar, O. (2018). The Sunni-Shiite Divide in the Middle East is about Nationalism, not a Conflict within Islam. Brookings Institution Report. December 31. URL: <https://www.brookings.edu/opinions/the-sunni-shiite-divide-in-the-middle-east-is-about-nationalism-not-a-conflict-within-islam/>

15. Ulrichsen, K.C. (2021). Mohammed bin Salman's Regional Rebranding Campaign. Arab Center Washington D.C. Policy Analysis. December 16. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/mohammed-bin-salmans-regional-rebranding-campaign/>

16. Walt, S.M. (1987). The Origins of Alliances. Ithaca, NY: Cornell University. URL: http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Walt1987_0.pdf

REFERENCES:

1. Altunışık, M. B. (2021). The New Wave of Normalization in Turkey's Middle East Foreign Policy. The Middle East Institute. URL: <https://www.mei.edu/publications/new-wave-normalization-turkeys-middle-east-foreign-policy>
2. Barhouma, M. (2022). The Reshaping of UAE Foreign Policy and Geopolitical Strategy. Carnegie Endowment. January 4. URL: <https://carnegieendowment.org/sada/86130>
3. Chtatou, M. (2022). Abraham Accords: Romancing a New Middle East. Eurasia Review. February 20. URL: <https://www.eurasiareview.com/26012022-abraham-accords-romancing-a-new-middle-east-analysis/>
4. Fathollah-Nejad, A. (2017). The Iranian–Saudi Hegemonic Rivalry. Belfer Center. October 25. URL: <https://www.belfercenter.org/publication/iranian-saudi-hegemonic-rivalry>
5. Frisch, H. (2021). Rethinking the «Arab Spring». Winners and Losers. Middle East Quarterly. Vol. 28, No 3. URL: <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/62397.pdf>
6. Gause, F.G. (2022). The Price of Order. Settling for Less in the Middle East. Foreign Affairs. Vol. 101, No 2. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2022-02-22/price-order>

7. Guzansky, Y., Lindenstrauß, G. (2020). A Dysfunctional Family: Disagreements and Clashes in the Sunni World. INSS Insight. No 1330. URL: <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/06/no.-1330-1.pdf>

8. Jabbour, J. (2022). After Parting Ways: The Coming Frosty Entente in Saudi-Turkish Relations. Arab Center Washington D. C. Policy Analysis. February 2. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/after-parting-ways-the-coming-frosty-entente-in-saudi-turkish-relations/>

9. Kaban, M. (2018). Why Saudi Arabia's Foreign Policy is Failing? Al-Jazeera. November 21. URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2018/11/21/why-saudi-arabias-foreign-policy-is-failing>

10. Kausch, K. (2020). Debating Middle Eastern Alliance. The KAS Regional Program Political Dialogue South Mediterranean Conference Report. URL: https://www.kas.de/documents/282499/282548/MDS_Conference+Paper_Debating+Middle+Eastern+Alliances.pdf

11. Krasna, J., Meladze, G. (2021). The «Fore plus One»: the Changing Power Politics of the Middle East. The Moshe Dayan Center Occasional Paper. URL: <https://dayan.org/content/four-plus-one-changing-power-politics-middle-east>

12. Lecha, E. C. (2017). Liquid Alliances in the Middle East. Barcelona Center for International Affairs Report. No 169. URL: https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionales/n1_169/liquid_alliances_in_the_middle_east

13. Megerisi, T. (2020). Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War. *The Africa Center for Strategic Studies Security Brief*. No 37. URL: <https://africacenter.org/publication/geostrategic-dimensions-libya-civil-war/#author>

14. Taspinar, O. (2018). The Sunni-Shiite Divide in the Middle East is about Nationalism, not a Conflict within Islam. Brookings Institution Report. December 31. URL: <https://www.brookings.edu/opinions/the-sunni-shiite-divide-in-the-middle-east-is-about-nationalism-not-a-conflict-within-islam/>

15. Ulrichsen, K. C. (2021). Mohammed bin Salman's Regional Rebranding Campaign. Arab Center Washington D.C. Policy Analysis. December 16. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/mohammed-bin-salmans-regional-rebranding-campaign/>

16. Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*. Ithaca, NY: Cornell University. URL: http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Walt1987_0.pdf

Reconfiguration of Middle Eastern alliances after the Arab spring

Zakharchenko Alla Mykolayivna

Ph. D. in Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations
Odessa I. I. Mechnikov National University
Dvoryanskaya str., 2,
Odessa, Ukraine

This article analyzes current reconfiguration of alliances in the Middle East. The main changes in cooperation between states and their impact on the regional security are analyzed. The study is based on the method of systems analysis. It allows to explore the formation of modern Middle Eastern alliances at local, regional and global levels. The interaction between the main centers of power is understood within the paradigm of political realism.

The author came into conclusion that in the context of global and regional transformations, traditional power structure in the Middle East has given the way to new types of interaction and various forms of ad-hoc collaboration. The decentralization of Arab countries after revolutions in 2011, the absence of a dominant regional actor, and the gradual distance of Washington from the Middle Eastern affairs along with the growing influence of Russia and China, have led to greater autonomy of regional actors and the formation of so-called «flexible alliances».

The current Middle Eastern balance of power is based on two axes: Shia-Sunni and intra-Sunni, which is not less contradictory than the first one. On this basis a multipolar regional balance of power was formed, including three alternative alliances: Shia, pragmatic Sunni and radical Sunni. The interaction between these blocs in the form of diplomatic struggle, open confrontation or balancing explains all major political and strategic processes in the region.

The Shia bloc is the most organized and cohesive among these three. Unlike the Shia, there are serious differences between members of Sunni alliances. These countries form flexible alliances depending on the context and interests of individual states. The unstable nature of the alliances contributes increasingly to unpredictable nature of the Middle Eastern region.

Key words: *The Middle East, alliance, balance of power, Sunni and Shia Islam.*